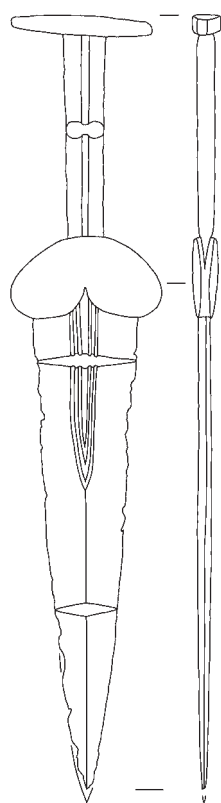

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

XLIV

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

Tom XLIV

Rzeszów
2023

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board

Václav Furmánek (Słowacja), Diana Gergova (Bułgaria), Vira Gupalo (Ukraina),
Marija Ljuština (Serbia), Dalia Pokutta (Szwecja/Polska), Thomas Saile (Niemcy),
Ghenadie Sîrbu (Mołdowa)

Komitet Redakcyjny / Editors

Michał Parczewski, Andrzej Pelisiak, Katarzyna Trybała-Zawiślak, Marcin Wołoszyn

Redaktor / Editor in Chief

Tomasz Bochnak (tbochnak@ur.edu.pl)

Sekretarz Redakcji / Managing Editor

Joanna Ligoda
(archo@muzeum.rzeszow.pl)

Czasopismo recenzowane / Peer – Reviewed Journal

Lista recenzentów na stronie internetowej czasopisma /
List of reviewers on the journal's website

Strona internetowa czasopisma / Home Page

<https://msroa.muzeum.rzeszow.pl/>

Tłumaczenia / Translation

Beata Kizowska-Lepiejza – język angielski
oraz autorzy

Rycina na okładce / Cover Picture

Akinakes. Ryc. Magdalena Krzemińska (vide s. 98) / Acinaces. Drawing by Magdalena Krzemińska (vide p. 98)

© Copyright by Muzeum Okręgowe w Rzeszowie

© Copyright by Instytut Archeologii UR

© Copyright by Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

© Copyright by Wydawnictwo „Mitel”

Czasopismo indeksowane

Muzeum Okręgowe
w Rzeszowie

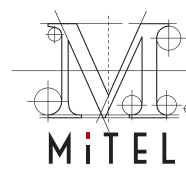
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego

FUNDACJA

RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

Fundacja Rzeszowskiego
Ośrodka Archeologicznego

Wydawnictwo
„Mitel” sp. z o.o.

ISSN 0137-5725

ISBN 978-83-8277-106-0

DOI: 10.15584/misroa.2023.44

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO

35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigonia 6, tel. 872 13 69, tel./faks: 17 872 14 26

e-mail: wydawnictwo@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>

wydanie I; format A4; ark. wyd. 29; ark. druk. 27

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	5
-------------------	---

STUDIA I MATERIAŁY

Wojciech Rajpold , The Mysterious Copper Battle Axe from the Castle Museum in Sandomierz	7
Андрій Б. Бардецький , Матеріали тшинецького культурного кола з поселення Рованці – Гнідавська Гірка на Волині	13
Joanna Adamik-Proksa, Mirosław Mazurek, Aleksandra Sznajdrowska-Pondel , Osada ludności trzcinieckiego kręgu kulturowego w Lutoryżu, stan. 9 nad środkowym Wisłokiem	33
Anita Kozubová , „Vergoldete Frauen“ – Anmerkungen zu Zierplättchen aus Edelmetallen in der Vekerzug-Kultur	59
Magdalena Krzemińska, Marcin Burghardt , Żelazne akinakesy ze zbiorów Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej	97
Marek Florek , Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Międzygórzu, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie (Międzygórz, stan. 44). Wyniki badań wykopaliskowych w latach 2006–2009 ...	105
Marek Florek , Nowe znaleziska średniowiecznych czekanów i toporów z okolic Sandomierza i Opatowa, woj. świętokrzyskie	139

KOMUNIKATY

Wojciech Pasterkiewicz, Tomasz Tokarczyk , Wyniki badań geofizycznych oraz weryfikacyjnych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 53 w Sadowiu, pow. opatowski	147
Maciej Dębiec , Osada tarnobrzesckiej kultury łużyckiej w Wietlinie Pierwszym, stanowisko 1, gmina Laszki	161
Jan Bulas, Piotr Kotowicz , Wyniki badań archeologicznych na wielokulturowym stanowisku 22 w Trepczy, pow. sanocki	169

VARIA

Elżbieta Małgorzata Kłosińska , O mało znanym sposobie popularyzacji zabytków archeologicznych w czasach PRL-u	181
Joanna Ligoda , Europejskie Dni Archeologii w Regionalnej Składnicy Zabytków Archeologicznych w Zgłobniu	185

RECENZJE

Halina Taras, Wojciech Taras , (rec.) Ziemowit Cieślik, Iwona Gredka-Ligarska, Paulina Gwoździewicz-Matan, Irena Lipowicz, Andrzej Matan, Kamil Zeidler, Ustawa o muzeach. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, 520 stron, ISBN 978-83-8223-808-2	189
---	-----

Z ŻAŁOBNEJ KARTY

Tomasz Bochnak, Jan Eugeniusz Machnik (20 IX 1930 – 7 X 2023) 193

Od Redakcji

W 1995 roku ukazał się XVI tom „Materiałów i Sprawozdań Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, pierwszy, którego redaktorem był Sylwester Czopek, wówczas doktor archeologii, pracownik Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Czasopismo opublikowano w zmienionej szacie graficznej, by zaznaczyć pewną korektę, którą było wprowadzenie ciągłej numeracji tomów.

Profesor Sylwester Czopek podczas badań archeologicznych w Chotyńcu. Fot. Tomasz Tokarczyk
Professor Sylwester Czopek during archaeological research in Chotyńiec. Photo by Tomasz Tokarczyk

Dziś ukazuje się numer XLIV, którego redaktorem jest Tomasz Bochnak. Blisko trzy dekady to niedużo, gdy myślimy o pradziejach, ale niemało dla człowieka. Bardzo wiele zmieniło się też w rzeszowskim ośrodku archeologicznym, by wspomnieć choćby powstanie Instytutu Archeologii (początkowo w ramach Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a następnie Uniwersytetu Rzeszowskiego), utworzenie Fundacji Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego i ogromny przyrost naszej wiedzy na temat archeologii południowo-wschodniej Polski związany z wielkimi inwestycjami, na czele z budową autostrady A4.

To również znaczący okres w historii naszego czasopisma. Od początku jest ono związane z Muzeum Okręgowym w Rzeszowie, ale współwydawcami były też inne placówki muzealne i konserwatorskie z południowo-wschodniej Polski. Od 2014 roku (tom XXXV) „Materiały i Sprawozdania...” wydawane są przez trzy rzeszowskie instytucje – Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego i Fundację Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Publikowane są zarówno prace źródłowe i źródłoznawcze, jak też studia problemowe i przeglądowe. Istotna ich część dotyczy południowo-wschodniej Polski, ale niemniej ważne są prace poświęcone terenom Słowacji i Ukrainy. To otwarcie na tematykę wschodnią nabiera szczególnego znaczenia w ostatnich latach, w obliczu pełnoskalowej agresji Rosji na naszego sąsiada. Spotykane są też artykuły poświęcone bardziej odległym terenom. Nie zamykamy się też na problematykę popularyzacji i promocji archeologii czy też na zagadnienia związane z muzealnictwem i działalnością konserwatorską. Zamierzamy kontynuować tę linię, by pozostać czasopismem, w którym Czytelnik znajdzie pełen przekrój problematyki archeologicznej. Pismo jest indeksowane w Index Copernicus i ERIH PLUS. Przed nami kolejne wyzwania, m.in. przyjęcie internetowego systemu składania i recenzowania tekstów oraz wprowadzenie procedur regulujących stosowanie tzw. sztucznej inteligencji.

Pragniemy podziękować prof. dr. hab. Sylwestrowi Czopkowi – obecnie JM Rektorowi Uniwersytetu Rzeszowskiego – za lata poświęcone „Materiałom i Sprawozdaniom...”, za opiekę, za liczne cenne publikacje, które ukazały się na łamach naszego pisma, wreszcie za nieustępliwą walkę z absurdami prawnymi i organizacyjnymi, jakie mają miejsce w ostatnich latach. Ten tom dedykujemy właśnie Jemu, z okazji 65. rocznicy urodzin i życzymy dalszych sukcesów.

Wojciech Rajpold*

The Mysterious Copper Battle Axe from the Castle Museum in Sandomierz

In the Castle Museum in Sandomierz, there is a small copper battle axe whose place and circumstances of discovery are unknown. It is only known that this item was found in the vicinity of Sandomierz. The discussed artefact represents the Nógrádmárcal type, characterized by a distinctive haft, a ring near the haft hole, two opposing blades/arms, and a lowered horizontal arm in relation to the apex of the haft opening and the vertical blade. This form is particularly prevalent in the northern Carpathian region, especially in present-day Czech Republic and Slovakia. Additionally, similar specimens are also recorded in northern Hungary and Romania. In formal terms, this item corresponds to the C2 type according to Julie Heeb's typology, which is numerous in the western part of the Carpathians, especially in the Czech Republic. The majority of them were discovered in contexts unfavourable to chronological studies. It is not excluded that these specimens survived until the younger Eneolithic period. It seems that the safest way to date them is to the turn of the 5th/4th millennium BC or the beginning of the 4th, and associate them with late influences of the Polgar cycle. The presented artefact is most likely to be seen as an import from the south-western or southern direction into the environment of the Lublin-Volhynian culture. It is another copper artefact from the Eneolithic period discovered in the Sandomierz Upland, indicating lively contacts between these areas and those located further south and southwest.

KEY WORDS: battle axe, Lublin-Volhynian culture, Eneolithic period, metallurgy, copper tools, imports from the south

Submission: 15.01.2024; Acceptance: 29.04.2024

DISCOVERY CIRCUMSTANCES

The Castle Museum in Sandomierz is a continuation of the Sandomierz Land Museum, which was established on 5 May 1921, as a branch of the Polish Sightseeing Association (PTK). It was created by enthusiasts of local history and nature and it included archaeological, ethnographic, and natural history exhibits (Załużska 1968, 13). Due to the lack of a unified system for recording collections at that time, many artefacts from this period do not have proper documentation. This applies primarily to natural history and ethnographic sources. The first inventory work was carried out here in 1928 by the then curator – Leon Wilkoński (Załużska 1968, 13). It is also worth noting that both the museum and its collections changed their location several times, sometimes in dramatic circumstances (at the beginning of World War II, the archaeological collections were packed and buried in several locations in Sandomierz) (Załużska 1968, 14–15; Ścibior 1993, 98–99). After the war, owing to the lack of documentation, the inventory process was difficult and not always conducted properly. In the 1960s and 1970s, many vessels were even broken and several kilograms of „unnecessary” flint tools and ceramics were removed (Ścibior 1993, 108). Therefore, there is a certain group of objects of unknown provenance in the museum's collection. They could have been acquired both before the war and after the war, and even in the early 1970s–80s. One of such objects is the presented battle axe.

DESCRIPTION OF THE ARTEFACT

The depicted object (Fig. 1 and 2) is a relatively small copper battle axe weighing 560 g, measuring 14 cm in length and with a maximum width of 4.5 cm. This artefact is a diamond-shaped item, with an eye (a haft hole) in the centre. The width of this opening is 2.6×2 cm at the bottom and 1.9×2 cm at the top. The horizontal blade is heavily flattened, with a thickness of 0.8 cm and a width of 4 cm. The blade on the other side is broken/damaged, forming a shape similar to a square with a width of 2.6×2.3 cm. There are small longitudinal hollows visible on both the upper and lower butt area, running from the eye towards the butt. They distinguish this section and raise the side walls. In the damaged part, there was most likely a blade located perpendicular to the one on the other side. If an attempt was made to reconstruct the discussed artefact, the broken part could be about 2–3 cm in length and about 2.5 cm in width in the area near the blade. In the central part, around the eye, there is a circumferential flat ring that separates this part from the blades. On the side of the vertical blade, the wall of the haft space is almost straight, while on the side of the horizontal blade, it is slightly inclined and narrowing towards the top. This caused this second part to be slightly lowered after being attached to the haft. It is worth noting that there is patina only in the narrow lower part of the fracture area from

* Muzeum Zamkowe w Sandomierzu, ul. Zamkowa 12, 27-600 Sandomierz; e-mail: w.rajpold@zamek-sandomierz.pl;
ORCID: 0000-0001-9404-6701

Fig. 1. Battle axe from the collections of the Castle Museum in Sandomierz. Photo by Marek Banaczek

Ryc. 1. Topór bojowy ze zbiorów Muzeum Zamkowego w Sandomierzu. Fot. Marek Banaczek

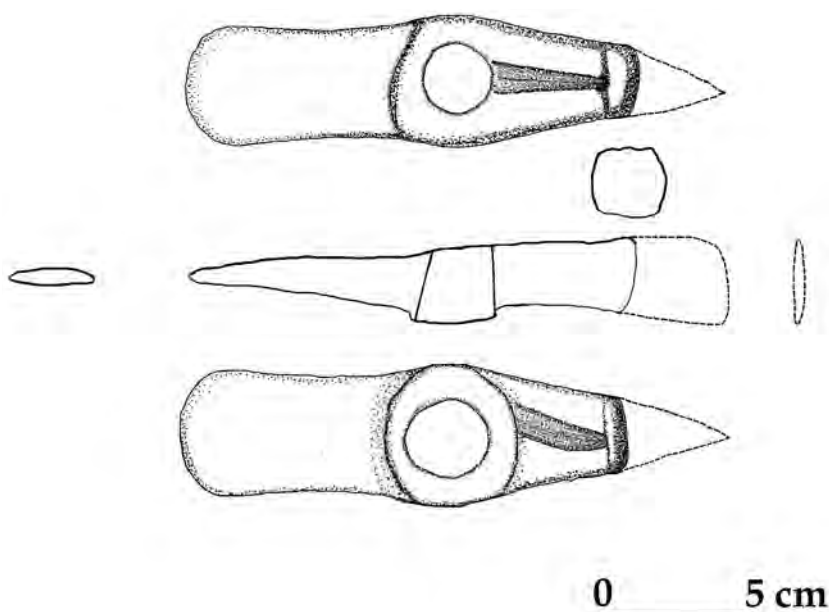

Fig. 2. Battle axe from the collections of the Castle Museum in Sandomierz, along with an attempt to reconstruct its original shape

Ryc. 2. Topór bojowy ze zbiorów Muzeum Zamkowego w Sandomierzu wraz z próbą odtworzenia jego pierwotnego kształtu

the vertical blade, and the vast majority of it is devoid of it. The presence of patina itself in the lower part suggests that the fracture occurred in prehistory. However, its absence in the upper part is mysterious. In this regard, it should be noted that there are visible abrasions on the entire surface of the axe. This absence may have been the result of later processes, possibly related to the way this artefact was stored. Considering the issue of the state of preservation of the artefact, it is also worth mentioning the small hollows and mounds visible in the lower part of the horizontal blade.

ANALOGIES

The closest territorially known find of a copper battle axe is from Książnice, Busko district, from grave no. 3 in the cemetery of the Lublin-Volhynian culture (Wilk 2004, 229–

230; 237–239, Fig. 14). This artefact is associated with axes of the Şiria type, Aszód variant, which occur mainly in central and northern Hungary. Unlike the present specimen, the item from Książnice has an elongated, bluntly-ended spike and two „whiskers” departing from the haft hole.

Another relatively close geographically equivalent is a battle axe from the area of Wiślica (exact location is unknown). It is associated with the Lublin-Volhynian culture and qualifies as the Szekely-Nadudvar type, related to the influences of the Bodrogresztur culture (Gagorowska-Chudobska 2010; Klóska 2020, 332). However, it should be noted that this artefact differs from the discussed items in some details of its form – it was primarily larger, with a narrower and much thicker horizontal blade. Another example showing some similarity in terms of dimensions is a battle axe discovered in Kraków-Kurdwanów, site 8 (Przybyła, Suder 2002, 177–180), also associated with the Szekely-Nadudvar type. The next example of a not so distant

analogy may be the Jászladány type battle axe from the village of Koniecmosty, Busko district (Graba-Łęcka, Szymański 1957), which actually resembled the discussed specimen but it was much larger. More on this topic will be mentioned in the following part.

As for the geographically closer discoveries, it is worth mentioning the Mezőkeresztes type battle axe found in Krzemienna, Brzozów district, in the Dynów foothills (Gedl 2004, 23; Table II:13), dating back to around 4000 BC (Heeb 2014, 73) and associated with the influences of the Polgar cycle. This type of battle axes were characterized by large dimensions and a long arm with a horizontal blade and a shorter one with a flat end. A certain similarity to this axe (Gedl 2004, 25, Table 2:18) is also found in the specimen referred to as a hoe from Sucha Wielka, Trzebnica district (Łęczycki 2005, 78). According to Stefan Łęczycki, this artefact could be a derivative form of the Mezőkeresztes battle axes (Vulpe 1975, 29, no. 58–72a), associated with the Jászladány specimens, which were common in the Bodrogkeresztúr culture (Łęczycki 2005, 79). It is assumed that on their basis the Handlová type axes appeared, which were characteristic for Slovakia, (Novotna 1970, 23). Marek Gedl also pointed out the similarities to the Handlová axes in the case of the artefact from Sucha Wielka (Gedl 2004, 22). However, it should be clearly emphasized that they differ morphologically from the one discussed here.

In the classification by Marek Gedl (2004, 22; Table I:9,10; II:11,12), the discussed axe is most similar to specimens classified by the researcher as the Jászladány type found in Koniecmosty, Pińczów district, Krzeszyce, Sulęcín district, Starczowa, Ząbkowice district, and Byczyna, Kluczbork district. This type was characterized by two opposing blades and the presence of a ring at the butt. Marek Gedl associates these specimens with the influences of the Bodrogkeresztúr culture. Moreover, it is worth noting that the discussed artefact is the only one of its kind from the Świętokrzyskie Voivodeship. Regarding Marek Gedl's classification, it is also worth noting the similarity of the analysed specimen to the axe from the area of Byczyna. Due to its smaller dimensions, this item was classified by the researcher as a separate subtype. It seems that both the discussed axe and the specimen from the area of Byczyna can be linked to the Nógrádmárcal type, distinguished firstly by Franc Schubert (1965, 282). Specimens of this variation are characterized by opposing blade axes, which is why they are often referred to as battle axes with a cross blade. Another important feature is the lowering of the horizontal arm in relation to the apex of the haft hole and the vertical arm. These types of artefacts appeared on the border of the influences of the Bodrogkeresztúr culture. They were most common in the northern part of the Carpathian Basin, in the Czech Republic (Dobeš 2013, 24) and Slovakia (Novotna 1970, 25–26, no. 119–126); they are also known in northern Hungary (Patay 1984, 57, no. 253–254) and northern Romania (Vulpe 1975, 51–52, no. 235, 236, 236A, 236B), and even Bulgaria (Heeb 2014, map 34). According to the latest typology by Julie Heeb (2014, 73–74), this type

of battle axes is called Ocna-Nógrádmárcal and combines the Târgu Ocna type with the Nógrádmárcal one. The researcher distinguished six subtypes of this type of battle axes. The discussed specimen fits best into type C2, which is slim, with a poorly defined ring around the eye. This type is numerous in the western part of the Carpathians, especially in the Czech Republic (Heeb 2014, map 39).

Due to the fact that such axes are relatively rare in certain contexts, their dating is extremely problematic. Jászladány type axes, to which the discussed artefact is affiliated, can be dated to the period between the end of the 5th and 4th millennium BC. Ocna-Nógrádmárcal items may have been slightly younger, assignable to the 4th millennium BC (Heeb 2014, 89). They are also being synchronized with the late phase of the Jordanów culture, indicating the possibility of their function also in a younger stage of the Eneolithic period (Dobeš 2013, 24). Ion Mares in his compilation of battle axes from Romania associates these types of forms with the Cucuteni B period (Mares 2002, 104, 110–111), which would indicate at least the second half of the 4th millennium.

Owing to the lack of dating materials and an uncertain discovery context, this battle axe can probably be associated with the end of the 5th and the beginnings of the 4th millennium BC, however a slightly younger chronology cannot be excluded. Such dating would link the discussed artefact with the period of the Polgar cycle influences and synchronize it with the Bodrogkeresztúr B2 period or the beginnings of the Hunyadihalom group (Chmielewski 2019, 31). This is the late development period of the Bodrogkeresztúr culture in Hungary and Slovakia (Brummack, Diaconescu 2014). These data can be synchronized with the development period of the Jordanów, Brześć Kujawski, and Lublin-Volhynia cultures, i.e. the Eneolithic cultures of present-day Polish areas (Kadrow 2017, 70). The last of these taxonomic units is of particular interest to us. According to the latest chronological findings, it can be dated to the period from 4100/4000 to 3600 BC (Kadrow 2016, 72). It is worth noting that the assumed dating for the discussed artefact ranges from the late 5th to the beginning of the 4th millennium, and it can be synchronized with the use of the defensive settlement at Wzgórze Zawichojskie in Sandomierz by the population of the aforementioned unit (Włodarczak 2017, 102). Moreover, the C¹⁴ dates for grave no. 7 from the cemetery in Książnice also allow estimating the age of the discovered copper objects uncovered there to the turn of the 5th and 4th millennia (Wilk, Garbacz-Klempka 2016, 42). It is clear that during this period the Sandomierz Upland was subject to intensive settlement by the mentioned cultural unit, within which copper objects also appeared at that time.

Due to the fact that the largest number of formally similar specimens comes from the Czech Republic, northern Slovakia, and Hungary, it can be assumed that our object of interest comes from these areas. Perhaps this happened via the population of the Jordanów culture inhabiting Silesia. However, a southern direction cannot be excluded either – via Slovakia and the areas near the Tisza river.

SUMMARY

The presented artefact is most likely an import from the southwestern or southern regions and is the result of late interactions of the Polgar culture with the Eneolithic communities of present-day Polish areas. It seems that the recipient of this object could have been the population of the Lublin-Volhynian culture (in its rather early phase). This is another copper object, probably coming from the transition between the 5th and 4th millennia BC, which appeared in the Sandomierz Upland region. Its presence documents the lively contacts that took place at that time between the aforementioned region and the Transcarpathian areas. Regarding the discussed issue, it is also important to note the documentation of artefacts confirming local production of copper objects in Złota, Sandomierz district (Dziekoński 1962). At the same time, this is also another confirmation of the Eneolithic character attributed to the Lublin-Volhynian culture (Kadrow 2017, 70; Wilk 2018, 492). It is also worth mentioning that the probable exchange material (determining the relatively large influx of copper products to the Sandomierz Upland region) could have been locally obtained chocolate flint. The demand for this material explains the development of the Lublin-Volhynian culture (Zakościelna 2006, 90–91). We cannot overlook the view of Małgorzata Kaczanowska on the flint industry of the Bodrogkeresztúr culture (Kaczanowska 1980). The researcher pointed out the significant importance of Volhynian flint in the production of this group (Kaczanowska 1980, 22). According to her, chocolate flint, as well as Świeciechów flint, appear in larger quantities in the Lažňany group in Slovakia (Kaczanowska 1980, 23), which follows the Bodrogkeresztúr culture. This unit developed synchronously with the youngest horizon of the Lublin-Volhynian culture. Since the discussed battle axe is dated to a slightly earlier period, it cannot be associated with the aforementioned Lažňany group, and therefore cannot be synchronized with the period of increased interest in this material.

The significance of the presented object in the context of the lack of local copper deposits in the Sandomierz Upland needs to be highlighted. Previous researchers mainly pointed out the military and utilitarian (Popescu 1944, 30), or exclusively military (Driehaus 1952, 1) purpose of these types of objects. Currently, the prestigious character of copper artefacts is much more frequently emphasized. Such a function is indicated, for example, by Henrieta Todorova, who considers

battle axes from the third phase of the Varna culture to be symbols of power (Todorova 1981, 50; no. 199, 200). The cult character of these finds is also possible. In this context, it is necessary to draw attention primarily to the frequent discovery of axes in aquatic environments, which may suggest their ritual deposition, possibly associated with the need to pay homage to gods or ancestral spirits (Nebelsick, Łyszkowicz 2012; 2018). Nevertheless, it does not exclude the prestigious function of these artefacts, which was intended to manifest power. The ritual disposal of a valuable object could also emphasize the significance of a person who could afford such a sacrifice. In the context of these types of objects, it is also worth mentioning Sławomir Kadrow's concept (Kadrow 2011a, 296–301; 2011b, 113–115) concerning the emerging warrior ethos in the Eneolithic period. This was manifested, among other things, in funeral rites, in which women and men were clearly differentiated (Kadrow 2008). Prestigious copper objects, including weapons, are registered in male graves from this period. Staying with the issue of the warrior ethos, it is also worth noting that violent changes occurred in the 5th millennium BC, preceded by conflicts. An example of this can be seen in numerous graves of women and children murdered around 4300 BC, recorded in Osłonki near Brześć Kujawski (the Brześć Kujawski culture) (Kadrow 2016, 113–115). According to the researcher, the need to symbolize this new position of men led to the development of copper metallurgy and the economic transformations resulting in the Eneolithization of subsequent areas. The discussed battle axe, which can be dated to the end of the 5th and the beginning of the 4th millennium BC, may be a distant echo of these processes. It is worth emphasizing again the relatively small dimensions of the discussed artefact, which, to a certain extent, minimize (though not exclude) its strictly military purpose and rather indicate its prestigious character.

In conclusion, it is difficult today to determine unambiguously the original function of the analysed artefact, mainly due to the undocumented context of its discovery. However, it is worth emphasizing once again that its prestigious value for the local population is undeniable. Along with other copper items discovered in the Sandomierz Upland, it indicates the great significance of this region at the end of the 5th and the beginning of the 4th millennium BC.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Brummack S., Diaconescu D. 2014. A Bayesian approach to the AMS dates for the Copper Age in the Great Hungarian Plain. *Praehistorische Zeitschrift* 89, 242–260.

Chmielewski T. 2019. Aneks. Chronologia absolutna rozwoju kręgu Polgár na etapie środkowego eneolitu (epoki miedzi). *Gdańskie Studia Archeologiczne* 7, 21–37.

Dobeš M. 2013. Měď v eneolitických Čechách – Kupfer im Äneolithikum Böhmens. *Dissertationes Brunenses/Pragensesque* 16. Praha.

Driehaus J. 1952. Zur Datierung und Herkunft donauländischer Axttypen der frühen Kupferzeit. *Archeologia Geographica* 3–4, 1–8.

Dziekoński T. 1962. Metalurgia miedzi w osadzie kultury ceramiki wstęgowej malowanej w Złotej, pow. Sandomierz, oraz próba ustalenia pochodzenia przerabianego tam surowca. *Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa*, 7, 7–59.

Gągorowska-Chudobka J. 2010. Czekan miedziany. *Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach* 25, 304–305.

Gedl M. 2004. *Die Beile in Polen IV* (= *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung IX, Bd. 24). München.

Graba-Łęcka L., Szymański W. 1957. Znaleźisko topora miedzianego w miejsc. Koniecmosty, pow. Pińczów. *Wiadomości Archeologiczne* 24, 88–93.

- Heeb J. 2014. *Copper shaft-hole axes and early metallurgy in South-Eastern Europe*. Oxford: Archaeopress Archaeology.
- Kaczanowska M. 1980. Uwagi o surowcach, technice i typologii przemysłu krzemienno-kultury badrogkieszurskiej i grupy Łańżany. *Acta Archaeologica Carpathica* 20, 19–56.
- Kadrow S. 2008. Gender-differentiated burial rites in Europe of the 5th and 4th millennia BC: attempts at traditional archaeological interpretation. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 3, 49–95.
- Kadrow S. 2011a. The Early Copper Age: socio-cultural process in modern sociological interpretation. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 4, 265–302.
- Kadrow S. 2011b. Kupferzeitliche Sozialstrukturen. W: S. Hansen, J. Müller (red.), *Sozialarchäologische Perspektiven: Gesellschaftlicher Wandel 5000–1500 v. Chr. zwischen Atlantik und Kaukasus*. Internationale Tagung 15.–18. Oktober 2007, 107–121. Mainz: von Zabern.
- Kadrow S. 2016. Ritual, meaning and moral order. Social and symbolic significance of copper artifacts. A case study of an early eneolithic settlement in Poland. W: C.E. Ursu, A. Poruciu, C.M. Lazarovici (red.), *Between earth and heaven symbols and signs*, 107–124. Bucovina: Muzeul Bucovinei Suceava and Academia Română-Filiala Iași, Institutul de Arheologie Iași.
- Kadrow S. 2017. The Danubian world and the dawn of the metal ages. W: P. Włodarczak (red.), *The Past Societies 2. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages: 5500–2000 BC*, 63–106. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Kłóska P. 2020. *Zabytki miedziane młodszej epoki kamienia*. Maszynopis pracy magisterskiej: UJ, Kraków.
- Łęczycki S. 2005. Massive Kupferartefakte aus dem Äsneolithium im Gebiet des heutigen Mittelschlesiens. *Sprawozdania Archeologiczne* 57, 53–86.
- Mareş I. 2002. *Metalurgia a ramei în neo-eneoliticul României*. Suceava: Editura Universitatii „Stefan cel Mare”.
- Nebelsick L.D., Łyszkowicz G. 2012. In the beginning. Copper artefact deposits in Polish waters and wetlands during the later fifth and fourth millennium BC. W: A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Woda – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony*. Materiały Pokonferencyjne, 77–111. Zielona Góra: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich. Oddział Lubuski.
- Nebelsick L.D., Łyszkowicz G. 2018. Copper artefact deposits in waters and wetlands during the later 5th and 4th millennium BC in the territory of Poland. *Archaeologica Hereditas* 13, 33–65.
- Novotna M. 1970. *Die Äxte und Beile in der Slowakei* (= *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung IX, Bd. 3). München.
- Patay P. 1984. *Kupferzeitliche Meißel, Beile und Äxte in Ungarn* (= *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung IX, Bd. 15). München.
- Przybyła M.M., Suder W. 2002. Neolityczny czekan miedziany ze stanowiska 8 w Krakowie Kurdwanowie. *Acta Archaeologica Carpathica* 37, 177–180.
- Popescu D. 1944. *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen. Bucaresti*: Biblioteca Muzeului Național de Antichități.
- Schubert F. 1965. Zu den südosteuropäischen Kupfer – äxten. *Germania* 43, 274–295.
- Ścibior J. 1993. Z dziejów sandomierskiego Muzeum. *Pamiętnik Sandomierski* 1, 83–127.
- Todorova H. 1981. *Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien* (= *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung IX, Bd. 14). München.
- Wilk S. 2004. Graves of the lublin-volhynian culture at site 2 in Książnica, district of Busko Zdrój 2001/2002, 2003 exploration season. *Sprawozdania Archeologiczne* 56, 223–260.
- Wilk S. 2018. Can we talk about the Copper Age in Lesser Poland? Contribution to the discussion. W: P. Valde Nowak, K. Sobczyk, M. Nowak, J. Żrałka (red.), *Multas per gentes et multa per saecula amici magistro et collegae suo Ioanni Christopho Kozłowski dedicant*, 485–494. Kraków: Institute of Archaeology Jagiellonian University, Alter Publishing House.
- Wilk S., Garbacz-Klempka A. 2016. Eneolithic copper jewellery from grave 7 of the Lublin-Volhynian culture at site 2 in Książnica, Świętokrzyskie Province, Poland. Typological and physical metallurgy characteristic. *Recherches Archéologiques* 8, 29–46.
- Włodarczak P. 2017. Datowanie bezwzględne faz osadniczych ze stanowiska Wzgórze Zawichojskie w Sandomierzu. W: H. Kowalewska-Marszałek (red.), *Sandomierz-Wzgórze Zawichojskie – neolityczna osada obronna. Badania 1981–1989 część I badania terenowe*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Vulpe A. 1975. *Die Äxte und Beile in Rumänien II* (= *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung IX: 5), München.
- Zakościelna A. 2006. Kultura lubelsko-wołyńska. Zagadnienia jej genezy, periodyzacji i chronologii. W: M. Kaczanowska (red.), *Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi*, 77–94. Kraków: Muzeum archeologiczne w Krakowie.
- Zaluska K. 1968. Historia Muzeum w Sandomierzu. *Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego* 5, 9–28.

Zagadkowy miedziany topór z Muzeum Zamkowego w Sandomierzu

Streszczenie

W zbiorach Muzeum Zamkowego w Sandomierzu znajduje się niewielki romboidalny miedziany topór o nieznanym pochodzeniu. Jego waga wynosi 560 g, długość 14 cm, a szerokość (mierzona w najszerszym miejscu) 4,5 cm. Jego ostrze jest płaskie o grubości 0,8 cm i szerokości 4 cm. Po drugiej stronie ostrze jest ułamane/zniszczone; tworzy kształt zbliżony do kwadratu o szerokości 2,6×2,3 cm. Gdyby podjąć próbę rekonstrukcji omawianego zabytku, ta ułamana część mogłaby mieć około 2-3 cm długości i około 2,5 cm szerokości, w strefie przy ostrzu. Po środku znajduje się otwór na stylisko, którego szerokość w dolnej partii wynosi 2,6×2 cm, a w górnej 1,9×2 cm. W dolnej części, dookoła otworu na stylisko, stwierdzono płaski wałek, który wydziela tę część od ostrza oraz części obuchowej. Od strony ostrza pionowej ścianka miejsca pod stylisko jest niemal prosta, a w części z ostrzem poziomym lekko skierowana po ukosie i zwężająca się ku górze. Spowodowało to, że po osadzeniu na stylisko ta druga część była nieco obniżona.

Najbliższe terytorialnie znalezisko miedzianego topora znany z miejscowości Książnice. Zabytek ten jest łączony z toporami typu Şiria, wariant Aszód, które występują głównie w środkowych i północnych Węgrzech. Innym stosunkowo bliskim geograficznie odkryciem jest okaz pochodzący z okolic Wiślicy. Topór ten kwalifikuje się do typu Szekely-Nadudvar związanego z wpływami kultury bodrogkereszturskiej. Do tego typu nawiązuje także topór z Krakowa-Kurdwanowa. Wspomniane zabytki łączy się z kulturą lubelsko-wołyńską, wykazują one jednak różnice typologiczne względem omawianego okazu. Z bliższych geograficznie odkryć warto jeszcze wskazać na topór typu Mezőkeresztés znaleziony w miejscowości Krzemienia, pow. brzozowski na Pogórzu Dynowskim i datowany

około 4000 BC oraz łączony z wpływami cyklu polgarskiego. Pewne podobieństwa do tego topora wykazuje również okaz określany jako motyka z Suchej Wielkiej, pow. trzebnicki. Zabytek ten, wg Stefana Łęczyckiego, mógł być formą pochodną od toporów typu Mezőkeresztés. Również i one różnią się od omawianego pod względem morfologicznym.

W klasyfikacji Marka Gedla omawiany topór jest najbardziej zbliżony do egzemplarzy zaliczonych przez badacza do typu Jászládány, znanych z miejscowości Koniecmosty, Krzeszyce, Starczów i Byczyna. Marek Gedl łączy te okazy z wpływami kultury bodrogkereszturskiej. Warto podkreślić jest fakt, że nasz zabytek jest jedynym tego typu obiektem z terenów województwa świętokrzyskiego. Wypada zwrócić uwagę na podobieństwo analizowanego okazu do topora z okolic Byczyny. Wydaje się, że zarówno omawiany topór, jak i okaz z okolic Byczyny można łączyć z typem Nógrádmárcal, po raz pierwszy wyróżnionym przez Franca Schuberta. Zabytki tego typu pojawiały się na granicy oddziaływań kultury bodrogkereszturskiej. Według najnowszej typologii Julie Heeb ten rodzaj toporów nosi nazwę Ocna-Nógrádmárcal i łączy typ Târgu Ocna z Nógrádmárcal. Badaczka wydzieliła sześć podtypów tego rodzaju toporów. Omawiany okaz najlepiej wpisuje się w typ C2, czyli smukły, o słabo wydzielonym pierścieniu wokół otworu styliska. Typ ten licznie występuje w zachodniej części Karpat, zwłaszcza w Czechach.

Wydaje się, że omawiany okaz można datować na przełom V i IV tysiąclecia, natomiast jako ostatecznego odbiorcę tego przedmiotu należałoby wskazywać ludność kultury lubelsko-wołyńskiej. Stanowi to kolejny argument za eneolitycznym charakterem tej jednostki kulturowej oraz pokazuje duże znaczenie Wyżyny Sandomierskiej w tamtym okresie czasu.

